

سید بن طاووس به ندرت از منابع خود در لهوف نام برده است/ تأثیرگذاری لهوف بر تاریخ عاشورا

نشست علمی «سید بن طاووس و تاریخ نگاری امام حسین(ع) با تأکید بر لهوف» با ارائه بحث توسط حجت الاسلام مصطفی صادقی، عضو هیئت علمی پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت(ع) پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی ...

نشست علمی «سید بن طاووس و تاریخ نگاری امام حسین(ع) با تأکید بر لهوف» با ارائه بحث توسط حجت الاسلام مصطفی صادقی، عضو هیئت علمی پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت(ع) پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی در سالن شهید عارف حسینی مدرسه عالی امام خمینی(ره) برگزار شد. به گزارش خبرگزاری مهر، ابوالقاسم رضی الدین علی بن موسی بن جعفر مشهور به سید بن طاووس(589 - 664) جایگاه مهمی در میان شیعه دارد. زهد و معنویت او زبانزد و ضرب المثل است، ضمن آنکه در علوم مختلفی مانند کلام، حدیث، تفسیر و بیش از همه دعا و زیارات تخصص داشته و کتاب نوشته است.

یکی از زمینه‌های ورود سید بن طاووس نیز تاریخ‌نگاری است و مهم‌ترین و تأثیرگذارترین اثر وی در تاریخ، مقتل مشهور او با عنوان لهوف است که برای همه شناخته شده است. بیست و هفتمین جلسه از سلسله نشست‌های سیره‌پژوهی گروه تاریخ مدرسه عالی امام خمینی(ره)(جامعه المصطفی العالمیه) به موضوع این کتاب و تاریخ‌نگاری سید بن طاووس و تأثیرگذاری کتاب لهوف در تاریخ و تاریخ‌نگاری شیعه اختصاص داشت.

پروژه تاریخ نگاری ابن طاووس و منبع‌شناسی لهوف از پروژه‌هایی است که در پژوهشکده تاریخ و سیره اهل‌البیت(ع) پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی انجام شده و در حال ارزیابی نهایی است. در نشست علمی «سید بن طاووس و تاریخ نگاری امام حسین(ع) با تأکید بر لهوف» مجری این پروژه حجت الاسلام مصطفی صادقی، عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی به ارائه یافته‌های خود در این باره پرداخت.

در مورد آراء و اندیشه‌های سید تاکنون به آراء کلامی وی پرداخته شده و کتاب آرای کلامی سید بن طاووس منتشر شده است. همچنین مقاله‌ای درباره اعتبار دعا‌های سید وجود دارد که مجله علوم حدیث آن را منتشر کرده است. مهم‌ترین اثر درباره سید، «کتابخانه ابن طاووس» است که به قلم شیعه‌شناس اسرائیلی اتان کولبرگ نوشته شده و به بررسی منابع سید در آثار متعدّدش می‌پردازد.

شرح حال

سید بن طاووس متولد شهر حله است. یکی از اجداد خود را شیخ طوسی می‌داند که گویا جد اعلای مادری اوست. در جوانی به بغداد آمده و پیشنهاد ازدواج با دختر ناصر بن مهدی وزیر شیعی دولت عباسیان را با استخاره پاسخ گفته و ضمناً کتابی درباره استخاره نوشته که تأثیر زیادی بر این عمل در دوره‌های بعدی گذاشته است. وی نقابت عباسیان را نپذیرفت ولی پس از سقوط بغداد به دعوت مغولان برای نقابت سادات که مسئولیتی سیاسی - معنوی بود، پاسخ مثبت داد.

سید مورخ نیست اما در آثار خود فراوان به تاریخ پرداخته است. در فرج المهموم، لهوف، طرائف، کشف المحجّه و حتی مکرر در کتب دعا و زیارات و سعدالسعود که اثری قرآنی است به تاریخ‌نگاری پرداخته است. انگیزه وی از تاریخ نگاری را باید مساعدت کلام و دفاع از مذهب دانست.

لهوف از آثاری است که در موضوع مقتل سیدالشهدا(ع) نوشته شده و پیوسته توصیه می‌شود از آن عبور نشود. یعنی اگر به منابع متقدم مانند ابومخنف مراجعه نمی‌کنیم دست کم از لهوف نگذریم و آن را آخرین منبعی بدانیم که برای تاریخ‌نگاری امام حسین(ع) به آن مراجعه می‌کنیم. این توصیه بدان جهت است که به جای روضه الشهداء و اسرار اشهاد و ناسخ التواریخ، از لهوف استفاده کنیم؛ اما این مطلب منافاتی با نقد علمی و بررسی لهوف در محافل خاص ندارد.

نسخه‌ها

قدیم‌ترین نسخه‌ای که از لهوف در دست است مربوط به قرن دهم است و بهترین چاپ تحقیقی آنرا مرحوم فارس حسون انجام داده که مراجعه به این چاپ (تهران: اسوه، 1383) مطلب مهمی را نشان می‌دهد و آن اینکه بسیاری از مطاب تأثیرگذار و مشهوری که از لهوف نقل می‌شود مربوط به برخی نسخه‌های لهوف است که مصحح کتاب آنها را به پاورقی برده و از متن خارج کرده است!

سید به ندرت از منابع خود در لهوف نام برده است چون هدفش بیان مقتل و انگیزه‌ای برای اشک ریختن برای اباعبدالله بوده است: راوی - قال الراوی و زویدون سلسله اسناد مگر در یکی دو مورد، قاعده بیان مطالب در این کتاب است. آنچه سید در متن کتابش (بنا به نسخه مصحح) نام برده است عبارتند از: عقاب الاعمال صدوق، دلائل الامامه طبری و کتاب محمد بن داود قمی. البته در چاپ‌هایی از کتاب لهوف نام این منابع هم به چشم می‌خورد: ابن سعد در طبقات، عمر نسابه در شافی، مفید در مولد النبی و کلینی در رسائل.

اما آثاری که سید بن طاووس از آنها استفاده کرده و نامی از آنها نبرده عبارتند از: فتوح ابن‌اعثم، مقتل خوارزمی، امالی احمد بن ابراهیم حسنی زیدی (م 424) و ارشاد شیخ مفید. کسانی که با لهوف آشنایی دارند مطلعند که بیشترین نقل و تأثیرپذیری سید در لهوف از کتاب الفتوح ابن‌اعثم و مقتل خوارزمی است. این دو گرچه از مورخان اهل سنتند اما علاقه زیادی به اهل بیت داشته و در آثار خود مطالبی آورده‌اند که در برخی منابع متقدم وجود ندارد. البته ابن‌اعثم گاهی به داستان‌سرایی متهم است و خوارزمی به دلیل خطیب بودن، مطالبی در مقتل خود آورده که نقدهای جدی محققان را به دنبال داشته است.

سید گاه مطالب مهم را اراده کرده ولی نامی از منبع یا راویان خود نگفته است اما با کنکاش در منابع می‌توان این مطالب را از کتب دیگری یافت. مثلاً سخن معروف «ان الدعی ابن الدعی قد رکزنی بین السلة و الذله و هیهات منا الذله» در اثبات الوصیه و امالی ابوطالب هست ولی گویا سید از اینها هم نقل نکرده است چون عبارات وی با این دو فرق می‌کند. پس با این مورد و شواهد دیگری اصلاً احتمال می‌دهیم سید کتاب لهوف را از متن دیگری رونویسی کرده باشد.

اضافات یا تلفیق

سید بن طاووس درباره شهادت غلام ابوذر که او را «جون» می‌نامد مطالبی آورده که در دیگر منابع نیست. اصل شهادت او را بلاذری و ابن‌اعثم آورده‌اند ولی جزئیات را در لهوف می‌یابیم. مانند اجازه گرفتن از امام و بحث از رنگ پوست. نمونه دیگر گزارش شهادت حنظله بن اسعد شبامی (نه شامی) است که مقایسه آن با گزارش ابومخنف در تاریخ طبری نشان‌دهنده تغییرات و اضافاتی در لهوف است: تاریخ طبری: قام بین یدی الحسین فاخذ ینادی یا قَوْمِ اِنِّیْ اُخَافُ عَلَیْکُمْ ... لهوف: وقف بین یدی الحسین یقیه السهام و السیوف و الرماح بوجهه و نحره و اخذ ینادی یا قَوْمِ اِنِّیْ اُخَافُ عَلَیْکُمْ ... همچنین روش سید در مواردی مانند نقل شهادت خود امام تلفیق و ترکیب روایاتی از ارشاد و فتوح و خوارزمی البته با بیان خود است.

تأثیرگذاری

سید بن طاووس در لهوف مطالبی گفته که پس از او به شدت مورد پذیرش مقتل‌نگاران قرار گرفته و رواج یافته است. نمونه آن چگونگی شهادت طفل صغیر امام حسین (ع) است که وی ضمن دو روایت به نقلی می‌پردازد که امام از لشکریان برای او آب خواست و حمله او را کشت. با آنکه سید روایت مشهور و منابع معتبر پیش از خود را هم آورده است ولی این روایت دوم مورد قبول بعدها شده و رواج یافته است. همچنین است بازگشت سر مقدس امام حسین (ع) به کربلا که به نظر می‌رسد سید آنرا از ترجمه فتوح گرفته باشد هر چند صدوق هم روایتی در این باره دارد.

از موارد مهم تأثیرگذاری سید بر تاریخ عاشورا این است که برخلاف همه مورخان از بازگشت اهل بیت (ع) به کربلا در اربعین سخن گفته و با آنکه در کتاب دیگرش اقبال آنرا رد کرده است ولی به عنوان مطلبی مسلم و تاریخی جا افتاده است.

در موضوع نظریه شهادت نیز سید بن طاووس مطالب گسترده‌ای در کتاب خود لهوف آورده است. چون اعتقاد وی آن است که امام برای شهادت رفت و تکلیف او شهادت بود. جمله مشهور «ان الله شاء ان یراک قتیلًا و شاء ان یراهن سبايا» که در برخی نسخه‌های لهوف وجود دارد از کتاب لهوف شهرت گرفته و در منابع متقدم به سختی یافت می‌شود. همچنین سید بارها تأکید می‌کند که امام از شهادت خود خبر داشت و حتی می‌گوید مردم در انتظار شهادت آن حضرت بودند.

از این رو پیش‌گویی‌های زیادی از پیامبر (ص) و دیگران درباره شهادت امام (ع) نقل کرده و به طور کلی کتاب لهوف را با این نظریه بسته است که امام حسین (ع) به منظور شهید شدن در کربلا به سمت کوفه رفت.

در هر صورت سید بن طاووس که عالمی کاملاً ضد سنی است، در غالب کتبش مطالب خود را از منابع اهل سنت گرفته و عالمان و نویسندگان بعدی مطالب او را در کتاب‌هایشان آورده‌اند. لهوف وی از ابن‌اعثم و خوارزمی فراوان نقل می‌کند و کتابش در موضوع ملاحم از فتن ابن‌حماد و دیگر حدیث‌گرایان سنی گرفته شده است. اما ملاحم‌نویسی در شیعه متأثر از ابن‌طاووس است.